

A felszabadítás eszméjének magyar apostola. Gróf Zrinyi Miklós.

Amikor Budavár visszafoglalását és Magyarország felszabadulását a török uralom alól ünnepeljük, nem szabad megfeledkeznünk a XVII. századnak arról a legnagyobb magyarjáról, akinek egész életét, minden cselekedetét a török kiűzésének problémája foglalkoztatta. Gróf Zrinyi Miklós szeme előtt egy nagy vezéreszme lebegett. Fanatikus hittel, meggyőződéssel vallotta azt, hogy Magyarország a *maga erejéből* is képes lenne fegyverbeszólítani azt a haderőt, amellyel a törököt hazájából kikergetheti. Szívesen veszi, ha idegenek támogatják, — hiszen a töröknek magyar földről való kipusztulása az egész Nyugateurópán ülő lidércnyomás aluli felszabadulást jelenti; szívesen fogadja tanítómesterekül a külföldi hadsereg tapasztalt, hadviselt tisztjeit, — de a felszabadítás munkája, fáradsága, veszélye, minden kockázata és végül minden dicsősége a magyaroké legyen. Ez az a vezérgondolat, amely Zrinyi Miklós valamennyi hadtudományi és politikai munkáján végigvonul, ehhez szabja minden hadműveletét, minden hadseregszervezési tervét, intézkedését, s hadvezéri és írói életének minden megnyilvánulását. Lelkes fáradozásának eredményét, a szónak teljes értelmében, nem érte el, vagy mondjuk talán — korai halála miatt — nem érte meg. Az uralkodó (III. Ferdinánd, majd I. Lipót) megkötöttsége, környezetének bizalmatlansága, a magyar viszonyok félreismerése, vagy szándékosan téves értékelése, vezértársainak — elsősorban Montecuccoli Rajmund gróf tábornagnak — személyes ellenszenve, az ország kimerültsége, a rendek s főleg a köznemesség részvétlen közönye voltak az okai annak, hogy Zrinyi szavai életében csekély visszhangra találtak. Az egész nemzetet nem tudta talpraállítani, de hatása a későbbi évek szereplő magyar férfiakra kétségkívül nagy volt.

A mohácsi katasztrófa utáni zűrzavarban Magyarországon annyi, egymás ellen tusakodó erő fejlődött ki és csapott össze, hogy küzdelmük az egész XVII. századot és a XVIII. elejét is kitöltötte. Erdély és a nyugati kérdés; török veszély és keresztény védelem; rendi alkotmány és bécsi központi hatalom; reformáció és ellenreformáció — egyformán foglalkoztatták az akkori magyar társadalom minden rétegét és tartották izgalomban a nemzet életét. Zrinyi Miklós idejében a keresztény-török kérdés volt előtérben. Ez a nagy magyar, korát messze megelőző műveltségével és gondolkodásával jól látta azt, hogyha Magyarországot a török nyomás alól felszabadítja, — a nemzet életében szerepet játszó egyéb kérdések könnyebben megoldódhatnak. Ez tehát az első feladat s a törökök kiűzése a nemzet legsürgősebb, legelemibb kötelessége. Elkezdte hősieles küzdelmét karddal,

tollal, a nemzet közönye, a bécsi udvar nemtörődömsége, vezértársainak rosszakarata ellen, abban a szilárd meggyőződésben, hogy »ha okvetetlen bizodalmat nem találunk csak a mezítelen reménységben, szükséges, hogy oltalmat nézzünk magunknak magunk emberségében és vigyázásunkban Isten után« . . . »gondolom, hogy itt mondja valaki: mind igaz ez, de mi magunktól elégtelenek vagyunk magunk oltalmára. Úgy vagy az, meg kell vallanunk, a török erejéhez képest mi csak nyomorultak vagyunk« . . . »de ha a kénytelenség, szükség, fatalis necessitas megorvosolta görögökben szívüknek lágyságát, sőt tunyaságát, [a kis görög csapat hősiek küzdelmére gondol, Xerxes perzsa király hatalmas seregének megverésénél] miért minékünk is, lévén szintén abban az elkerülhetetlen veszélyben ügünk, nem csinál egy férfiú gondolkodást szívünkben, hogy vagy megoltalmazzuk magunkat vitézi módra, vagy haljunk meg« . . . »mert én nem látok egy szomszédot is, sem egy idegen nemzetet is, aki a mi kedvünkért örömet szerencséltesse a maga békességes voltát a mi veszedelmünkkel« . . . »Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolutio, ezenkívül én semmit sem tudok, sem mondok« . . . »ha kérde k kívánok oltalmamra, azt mondom, a magyart kívánom. Miért? azért mert ez a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb és ha akarja, legvitézebb nemzetség« . . . »csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyére és méltóságára militarem disciplinam, — egy nemzetnél sem vagyunk alább valók és ha kevesen vagyunk is, nem oly kevesen azért, hogy a török ebekkel meg ne bánassuk, hogy ily semminek tartottak minket.« (Idézetek az Áfium-ból.)

Ez volt Zrinyi Miklós törökverő terveinek alapgondolata, s ha ennek a gondolatnak fejlődését az események vonalán követjük, akkor arra a meggyőződésre jutunk, hogy — habár akkor, amikor Budavára 1686 szeptemberében felszabadult, Zrinyi már 22 év óta ősei mellett pihent a csáktornyai várhoz tartozó Szent-Ilona kolostor kriptájában — nem nehéz felfedezni nevének, működésének eszmei kapcsolatát Buda visszafoglalásával és hatását a keresztény fegyverek e döntő győzelmére.

Tudjuk azt, hogy Buda felszabadításának katonai története e győzelmet a nyugateurópai nagyhatalmak és a pápa anyagi támogatásával összegyűjtött császári és szövetséges sereg (a hivatalos megjelölés szerint »kaiserliche und alliierte Reichstruppen«) dicsőségének tulajdonítja. Ezt senki sem vonja kétségbe. A Lotharingiai Károlytól vezetett sereg körülbelül 90.000 főből állott. Buda alatt eredetileg csak alig 3000 főnyi magyar katona volt gróf Esterházy János főkapitány parancsnoksága alatt. Később az ország különböző váraiból, területeiről mindig több és több magyar csatlakozott hozzá. Koháry István seregéből Bercsényi Miklós séllyei, gróf Erdődy György lévai, Bottyán János esztergomi kapitányok csapataikkal. A Pálffy, Balassa, Batthyány, Czobor-családok tagjai kisebb-nagyobb csapattal. Végül szintén Buda alá kerültek Scherffenberg és Caraffa császári tábornokok seregével Csáky László, Barkóczy Ferenc és Petneházy Dávid huszárjai. Mindezek együttvéve alig 14—15.000 főnyi erőt képviseltek, tehát a nagy felszabadító seregnek csak kis részét. A várívás különböző mozzanataiban, főleg pedig a váron kívül, a Duna partjain felvonuló törökökkel való csatározásokban dicsőségesen részt

is vettek, de természetes az, hogy a hadtörténelem nem nekik tulajdonítja a vár formális megvételeinek érdemét.

A mai, a pozitív események száraz adatain túl kutató, és a szellem-történet módszereivel a mélyebb összefüggéseket kereső történetíró szemei előtt azonban világos az, hogy Budavár visszafoglalásában, tehát közvetve Magyarország felszabadításában az akkor már rég porladó Zrinyi Miklósnak elvülhetetlen és eddig még fel nem ismert s kellőleg nem méltányolt érdeme van. A törökök kiűzetésében végzett haditetteit és a nemzet felrázását előkészítő és sürgető, megrázó erejű írásait jól ismerjük. Ha összevetjük ezeket az akkori politikai és hadi helyzettel, akkor Zrinyi Miklós hatását két szemszögből megvilágítva állapíthatjuk meg.

Ha Zrinyi Miklós nem születik, vagy pedig ha a Szigetvárból kirohanó dédatyjához és többi törekvő őséhez hasonlóan csak vitéz, ügyes, bátor katona lett volna, — a genialitás, fenkölt egyéniség, mély tudás, erkölcsi emelkedettség és hivatástudat magasabb isteni adományai nélkül, — akkor a magyarság a zsitvatoroki béke után következő évtizedekben talán bele-törődik sorsába, török szomszédjával békében él és Béctől sem támogatva, hanyatlik lassú pusztulása felé. Ha pedig ez bekövetkezik, akkor nincs már szükség nyugati keresztény seregekre, a magyar-török kérdés lekerül a nyugateurópai politika színteréről. A török még hosszú ideig ül Magyarország legtermékenyebb országrészeiben s talán csak akkor hagyta volna itt a tökéletesen kifosztott, tönkretett országot, amikor a hódolt terület, az ozmán birodalom belső bomlása következtében, önmagától kiesett volna hatalmából.

Ha viszont I. Lipót császár katonai és politikai tanácsadói elfogadják 1661-től kezdve Zrinyi Miklós javaslatait és terveit a törökök végleges kiverésére, akkor a török félhold Buda tornyairól nem 1686-ban, hanem 15—20 évvel előbb hanyatlik le.

Hosszú volt az út Zrinyi Miklós fáradozásaitól Buda felszabadításáig, de az tagadhatatlan, hogy e korszak magyarjainak terveit tudatosan, vagy tudat alatt, Zrinyi példája vezette és lelküket Zrinyi lüktető erejű igéinek varázsa tartotta ébren és buzdította. Ilyen szempontok szerint kell megítélnünk ma, a történettudomány 250 éves távlatában a magyarság szerepét és érdemét Budavár visszafoglalásában. Hogy az itt röviden említett gondolatokat jobban megérthessük, vessünk néhány pillantást Magyarország akkori állapotára és Zrinyi Miklós hadvezéri és írói működésére.

A mohácsi vész után következő évtizedeket — egészen az 1606 november 11-én kötött zsitvatoroki békéig, — nevezhetjük a hódoltsági harcok hőskorának. Ekkor írták nevüket kitörülhetetlen betűkkel a magyar történet lapjaira Jurisics Miklós, Losonczy István, Dobó István, Thelekessy Imre, Dersffy István, a szigetvári Zrinyi Miklós és sok más vitéz végvári kapitány és bajvívó. A bécsi udvar középeurópai elfoglaltsága tette szükségessé azt, hogy ezután keleten béke legyen. Ezért gondosan őrködött azon, hogy a békét a törökök sanyargatásait közvetlenül érző határmenti magyarok meg ne zavarják. A zsitvatoroki békét időnkint megújították és éppen Zrinyi Miklós férfiúvá serdülésének idejében, 1648-ban erősítették meg újabb 22 esztendőre. Bocskay, Bethlen és a Rákócziak törökbarát politikája a keleti magyarok lelkében változást okozott. Szívükben már

nem lánfgolt annyira a pogány elleni gyűlölet, mint azelőtt. Ebben az időben Nyugatmagyarország, a Dunántúl déli szegélye volt az a terület, ahol tovább sarjadzott és fejlődött a törökgyűlölet, s ahol főképen Zrinyi Miklós ismerte fel a török áfium bénító és pusztító hatását a magyar nemzetre és kereste annak orvosságát.

Az ország lakosságának nagy része kezdett lassan beletörődni a viszonyoktól rákényszerített helyzetbe, hiszen látta, hogy a bécsi kormánytól támogatást a török ellen nem kap. Igyekezett tehát a sanyarú viszonyok között berendezkedni úgy, ahogy lehetett és nem gondolt arra, hogy ezzel a nemzet pusztulását segíti elő. A török bégek és spahik között voltak emberségesebb emberek is, akik vagy maguk megtanultak magyarul, vagy legalább is magyar íródeákokat tartottak és sűrűn küldtek leveleket a »... jó vitéz úri barát szomszéd«-nak titulált végvári kapitányokhoz, hol barátságos, hol goromba hangúakat, marhák elhajtása, foglyok kicserélése, harácsolások ügyében. A szegény végbeli magyarnak a török volt a közelebbi, a német a távolabbi veszedelem. Sőt nagyon sokan voltak, akik a németet tartották a haza nagyobb ellenségének. A német katonaság zsarolásától éppannyit szenvedtek, mint a töröktől. A német fennhatósággal együtt járt azokban az évtizedekben a rekatolizáló mozgalom folytán a protestáns papok kiűzése, templomaik elkobzása. A török ilyen dolgokkal nem törődött. Oszmán fatalista tunyaságában nem érdekelte őt az, hogy a keresztény gyaur kutyák a katolikus, vagy protestáns dogma szerint dicsérik az Istent. Amit ő a fennhatósága alá került magyar lakosságtól megkövetelt, az az adó befizetése és egyéb szolgáltatások pontos teljesítése volt. Ebben azután nem ismert kiméletet. Mindezen felül kénye-kedve szerint zsarolta, rabolta, pusztította a magyar falvakat és kastélyokat. Nagyon jól tudta, hogy a bécsi kormány az ilyen erőszakoskodásokat nem tekinti casus belli-nek.

Ilyen viszonyok mellett a végvári és hódolt területek élete, a császár és a fényes porta között kötött és ismételten megújított békék ellenére sem volt békés. Nagy harcok nem voltak ugyan, de annál gyakrabban fordultak elő fegyveres összetűzések, kisebb-nagyobb összecsapások, határ-villongások és rablóbetörésektől előidézett ütközetek. Zrinyi Miklós ifjúságában alakult ki az a végbeli vitézi élet, a guerilla-háborúnak az az egészen különleges fajtája, amelyet az ő katonai rátermettsége fejlesztett szinte rendszeres hadakozássá, a császár tanácsadóinak bosszúságára, sőt gyakori határozott tilalma ellenére. A Magyarországon akkor gyér számban lévő császári csapatok vezetői legfeljebb érdeklődéssel figyelték e harcokat, de azokba nem igen avatkoztak, mert az ilyen csetepatékat a magyarság és a törökök belső ügyének tartották. Zrinyi Miklós fiatal korában, »harcrendelő« ősei hagyományaihoz híven, katona lett és csáktornyai várából — mint központból — jól képzett és felfegyverzett csapataival verte vissza, vagy előzte meg a be-törő török portyázók minden vállalkozását. A harmincéves háborúban saját költségén kiállított csapatával a morva határszélen Szokolczánál merész rohammal széjjelverte egy svéd csapatot, később pedig mint császári tábornok — »Ober-Feld-Wachtmeister« — résztvett egy dandár élén a királynak I. Rákóczi György ellen Felsőmagyarországon viselt háborújában. Hazatérve, mint

horvátországi főkapitány, majd mint Horvát-Szlavonország bánja, verte meg a törököt több kisebb-nagyobb ütközetben és alapozta meg hírnevét a külföld előtt is. A török háborúnak valóban legkiválóbb szakembere lett, akiről a későbbi hivatalos osztrák hadtörténeti munkák egyike (Krones: *Handbuch der Geschichte Österreichs*) így ír: »Kroate und Magyare zeigen sich in ihm verschmolzen, zum rücksichtslosen Verfechter ungarischer Ständefreiheit. Kampflostig, ein Meister des kleinen Kriegs, voll Ehrgeiz und leidenschaftlicher Hast, schwer verträglich, aber ein vornehmer Charakter, der niedriger Mittel unfähig ist.« A nemzetiségi kérdés abban az időben még nem játszott szerepet, különösen nem a horvát-magyar határszélen és a Zrinyi-család tagjainál és különösen akkor nem, amikor mindkét nemzet egyformán volt kénytelen védekezni közös erővel a török ellen. Jellemző erre Zrinyi Miklós egyik levelének az a mondata, amelyben öccsét, Zrinyi Pétert »jó horvátnak, tehát jó magyarnak« mondja.

A XVII. század ötvenes éveiben a török birodalom hadipolitikája ismét erélyesebbé kezdett válni. A tehetségtelen Ibrahim szultán alatt megkezdődik Kara Mustafával azoknak a nagyvezíreknek a sora, akik a katonai dekadencia lejtőjén lefelé haladó birodalom erőforrásait összefogták, a janicsárokból újra harcraképes sereget alkottak s a hódolt területek spahijait is keményebb kézzel kormányozták. IV. Mohamed szultán alatt, 1656-ban, Köprili Mohamed nagyvezír idejében kezdődik az az új, harcias korszak, amelyben Magyarország és Erdély ismét ozmán rablótámadások színterévé válik. A Dunántúl a két Zrinyi (Miklós és Péter) és Batthyány Ádám vállalva utasítják vissza a törökök első erélyesebb próbálkozásait és maguk is hadat viselnek a magyar várakba befészkelődött ellenség ellen. Zrinyi Miklósban ekkor ver gyökeret az a meggyőződés, hogy a török kiűzése nemzeti feladat, amelyet nem lehet egyéni vitézkedésekkel, összefüggés nélküli helyi harcokkal megoldani. Ehhez a feladathoz a nemzet »unanimis consensussa« kell, azután megfelelő vezér, de mindenekfelett állandó, egységesen szervezett és vezetett magyar nemzeti haderő, »militaris disciplinā«-val és »jó vitézi serény resolutio«-val.

Köprili Mohamed erdélyi sikerei, Várad bukása, Kemény János fejedelem eleste újra lángalobbantották a nyugati magyarság lappangó törökgyűlöletét. A magyarok sejtették azt, hogy ennek az országrésznek is elérkezett utolsó órája, ha a délről és most már keletről, Erdély felől is fenyegető vésznek útját nem állják. Lángoló szavakban ostorozza Zrinyi e korbéli leveleiben a tespedésnek indult, megalkuvó magyarságot, annak főleg nemesi osztályát, amely ősei hírnevéhez méltatlanul vonja ki magát a haza védelméből és tunya, műveletlen, a közelgő nagy veszedelmet fel nem ismerő közönyösséggel éli világát.

Mindabból, amit Zrinyi akkor — 1665 után — a török végleges kiverésére szükségesnek tartott, csak egy volt meg, a vezér — ő maga. Eddigi működése, hírneve, egyéni kiválósága, nagy műveltsége, de mindenekfelett szuggesztív erejű egyénisége és lüktető, akadályokat nem ismerő erélye valóban őt tették legalkalmasabbá arra, hogy elnyomorodott nemzetének nemcsak hadvezére, hanem királya után első politikai vezére is legyen. De a nádorválasztásnál a király akarata szerint nem ő, hanem a sokkal tehetségtelenebb Wesselényi Ferencz került az ország élére.

A hadsereg fővezérségét sem adták neki, hanem Montecuccoli grófnak, aki az Erdély felségítésére irányuló hadjáratáról dolgvégezetlenül nem-rég tért vissza. De a személyes mellőzésen kívül Zrinyinek még a király környezetének részvétlenségével is meg kellett küzdenie. Hiába ostromolta személyes, szóban kifejtett előterjesztéseivel, írásbeli javaslataival a bécsi udvart, hiába festett szörnyű képeket a török veszedelemről, a császár és környezete nem akart hallgatni reá. Pedig nem csupán itthoni környezete és katonasága bízott rendületlenül benne. »Itt egyedül mindnyájuknak Nagyságodban vagyon nagy reménységek«—írja Zrinyi hűséges embere, Witnyédy István Bécsből 1663 június 4-én. Szinte azt mondhatnók, az egész keresztény világ Zrinyit tartotta a kereszténység megmentőjének, csak a rövidlátó bécsi kormány félt tőle. Zrinyi egyéniségének varázsa, hadvezéri tekintélye, közéleti jelentősége már annyira megnőtt ebben az időben, hogy nem fért azok közé a szűk keretek közé, amelyeket a bécsi udvar köréje vont.

De Zrinyi nem nyugszik. Az év nagy részében karddal, a hosszú téli hónapokban tolla a kezében igyekszik felrázni nemzetét és meggyőzni a bécsieket arról, hogy mégis csak az a helyes út a kereszténység ügyének diadalrajutása felé, amelyet ő mutat.

Montecuccolinak, az erdélyi kudarcot szépíteni igyekvő röpiratára, — amelyben a felelősséget a magyar nemzet katonai tudatlanságára akarja hárítani, — metsző iróniával felel. Azután hozzáfog a magyar hadtudományi irodalomban páratlanul álló munkái megírásához, a Mátyás király életéről való elmélkedésekhez, a szípkázó szellemű discursusok, aphorismák, centuriák, és a tábori kis tracta megszövegezéséhez. Ha nem is tartjuk az ő munkájának, de mindenesetre az ő sugalmazására készülhetett az örökös királyság kérdésével foglalkozó Siralmas Panasz is. Megírta halhatatlan hőskölteményét, a Szigeti Veszedelmet, s azt a magyar nemességnek ajánlotta, hogy azt a török áfiumtól elbódított közönyösségből felrálja. Dédapjának szigetvári vértanúságát énekli abban, hogy például szolgáljon az a hős, aki feláldozta magát nemzetéért, hogy azzal a bűnbeesett magyarságra haragvó Istent kiengesztelje.

Bécsbe küldött hosszú helyzetjelentéseire, javaslataira csak hűvös válaszokat kap, mire rezignáltan mondja: »az mi kegyelmes császárunk csak pro forma kérdez tanácsot tőlünk és immár mindent elvégzett akkor a német tanács, mikor a magyar urakat híjják.« Zrinyi és Lippay György érsek között azelőtt sok és eléggé mélyreható nézeteltérés volt. Most már az érsek is igazat adott Zrinyinek és maga is szomorúan látja, hogy Bécsben »igen szeretik a nyugalmas életet és most teljesedik bé az régi mondás, olyak adnak az királynak tanácsot, kik nem ették az alföldi kalácsot«.

Hogy mennyire igaza volt Zrinyinek, amikor a török kiűzését kizárólag magyar ügynek tartotta, látjuk a bécsi kormány nyugateurópai politikájából. A török-magyar viszálykodás kellemetlen teherként nehezedett a Habsburg-ház német-római birodalmi terveire. Attól már nem kellett félni, hogy a török határait Ausztrián túlra is kiterjesztheti, tehát felesleges lett volna a Montecuccoli és tapasztalt szervező generálisai segítségével összeállított császári sereget feláldozni a török-magyar hadszíntéren, mert erre a seregnek nyugaton más, nagyobb feladatok vártak. Ha a török

megelégszik eddigi határaival és nem avatkozik a Habsburg-ház nyugati politikájába, akkor felesleges őt magyar támadásokkal ingerelni. Ha pedig ő támadna, akkor a harmincéves háborúban sokszor bevált metodikus harcvezetés módot nyújt arra, hogy ügyes manővrozás segítségével, a keresztény császári katonaság vérvesztése nélkül lehessen őt feltartóztatni és határai mögé szorítani. Ez volt az értelme és magyarázata Montecuccoli nehézkes, seregét kimélő, halogató hadviselésének, amelyet Zrinyi teljes meggyőződéssel és az adott helyzetben jogosan ostromozott.

A Zrinyi-Montecuccoli ellentét gyökere *ebben* a — szinte mondhatnók: világnézeti — különbségben rejlett. Zrinyi a török kiverését a közvetlenül fenyegetett magyar kérdésen keresztül tekintette általános európai, keresztény feladatnak. Úgy érezte, hogy ha a magyar kiveri a törököt országából, ezzel elhárítja a veszedelmet elsősorban önmaga felől, de egyúttal megmenti a nyugati kereszténységet is attól. Montecuccoli és környezete pedig úgy gondolkodott, hogy a német-római birodalom biztonsága — szóval a nyugateurópai birodalmi kereszténység megvédése — sokkal fontosabb és nagyobb szabású feladat, mint Magyarország kitisztítása és a magyaroknak élet-halál harcukban való megsegítése. Ha tehát a helyzet úgy alakul, hogy a török már Nyugateurópa keresztény világát valóban komolyan fenyegetné, akkor a császári és a birodalmi összegyűjtött seregek a hadművészet elveinek megfelelő területen felvonulnak és útját állják. De a birodalmi érdek szempontjából nem döntő fontosságú tényező az, hogy a török Magyarországnak milyen nagy területe felett uralkodik. Természetesen ezt ilyen nyílt és őszinte fogalmazásban nem olvashatjuk egy bécsi rendeletben, vagy politikai írásban sem: de Montecuccoli harceljárása és Zrinyi terveinek elgáncsolása vagy legfeljebb részvétlen szemlélése mind ezt bizonyítják. Montecuccoli császári hadvezér volt és a birodalmi nagy koncepció eszköze. Zrinyi pedig, — bár 1646 óta ugyancsak császári tábornok, — de egyúttal horvát bán és ízig-vérig magyar főúr, akinek a törökök kiűzése őt legközelebről érdeklő, személyes ügye is volt.

Elévülhetetlen érdeme tehát az, hogy amikor állandó harcok közepette az uralkodó ház és tanácsosainak közönyével, sőt ellenszenvével állott szemben, mégsem csüggedt, és nemcsak személyes példájával, de írásainak minden mondatával arra törekedett, hogy a magyarságban ébrentartsa a harcias szellemet és meggyőzze az ország lakosságát arról, hogy ha békésen megtűri a törököt az ország határán belül, akkor saját sírját ássa meg. »Ihol a veszedelem! Ihon az emésztő tűz! Magyarok, tinéktek szólok! Ez a rettenetes sárkány, a török, Váradot, Jenőt tőlünk elvette, sok ezer lelket rabságra vitt; sokat a kardnak élivel emésztett meg; Erdélyt, koronánknak egy legszebbik boglárát felprédálta, zavarta, Fejedelmünket eltapodta, gázolja nemzetünket s országunkat, mint egy erdei kan a szépen plántált szőlőt. Kérdezkedjetek egymástól, kit illet ez a veszély, kit fenyeget ez a háború? . . . »Bizonyára a mi sebünk senkinek úgy nem fáj, mint minékünk, senki nem érzi nyavalyáinkat úgy mint mi, tehát következik ebből, hogy senki oly sérényen nem nyúl az orvossághoz, mint minékünk kellene nyúlnunk. . . . Az egész ország unanimis consensussa kellek erre. Mi haszna, ha egy vármegye, vagy bár Dunán innen, vagy túl való

föld, avagy Tisza mellyéke, vagy Erdély, végezne illyent magánosan, ha a másik meg nem tartaná? Mindnyájunknak kell, akik magyarok, horvátok vagyunk, ebbe concurrálnunk, s ezt a militaris disciplinát megszabnunk, kit törvény szerint, nagy *sacramentum* módjára tartunk... Igaz, hogy a magyar nemzet nem olly pénzes, mint más nemzetek, de találunk mindnyájan, ha akarunk; és Istenünkért, hazánkért, feleségünkért, gyermekünkért keressük elő ládáinkból, deputáljuk minden proventusunknak egyik elegendő részét arra. Hagyjunk békét egy kevéssé a pompának, a vendégségnek és sok haszontalan épületeknek, a prémes köntösnek és ezüst kupáknak és más haszontalan cifraságnak. Csináljunk pragmaticát mindenekről; reformáljuk magunkat elsőben, kik elei vagyunk az országnak, azután az alattunk valókat... De a török pusztításnak más remediumát nem mondom, hanem arculcsapásért kettőt-hármat is adni. Mert valamig mi erre nem resolváljuk magunkat, szintén oly békességben lészünk, mint eddig voltunk. Minden impune ment el a török; mi pedig, mint a lánczon tartott ebek, úgy voltunk és ha valaki kioldozta magát: a magyar volt lator, a magyar piszkáló, a magyar békésségrontó.» (Idézetek az Áfiumból.)

Ilyen szavakkal igyekezett Zrinyi Miklós, a török kiűzés eszméjének lánglelkű apostola magyarjait, horvátjait meggyőzni a veszedelem nagyságáról és a védekezés egyetemes, országos szervezésének szükségéről. A veszélynek ilyen őszinte feltárása s a védekezés sürgősségének hirdetése soha nem volt időszerűbb, mint éppen akkor, 1661-ben, amikor Konstantinápolyban a háborús politika kerekedett felül s egy új török háború indult. Zrinyi Miklós a Mura szögében felépítette — a törökök nagy bosszúságára és a bécsi udvar nemtetszésétől kísérvé — Újzrinyivárat. Köprili Mohamed nagyvezír 1663-ban az eszéki hídon átkelt seregével, azt Budára vezette, azután Esztergomnál átkelt a Dunán és Érsekújvárt kezdte ostromolni. Montecuccoli császári serege Magyaróvár-Cseklész körül vesztegelt Bécs védelmének ürügye alatt, s csupán Zrinyi Miklós fáradozott azon, hogy Budáig portyázó lovasaival megnehezítse a törökök előnyomulását.

Érsekújvár szeptember 25-én a törökök kezére került. A császári diplomácia most már nagyon sürgette a nyugati államok segítségét, hiszen a töröknek a német birodalom felé való útjában számbavehető erősség már nem volt, tehát közeledett az a pillanat, amikor a török visszaverése — a magyar kérdéstől függetlenül — európai kérdéssé válhatott.

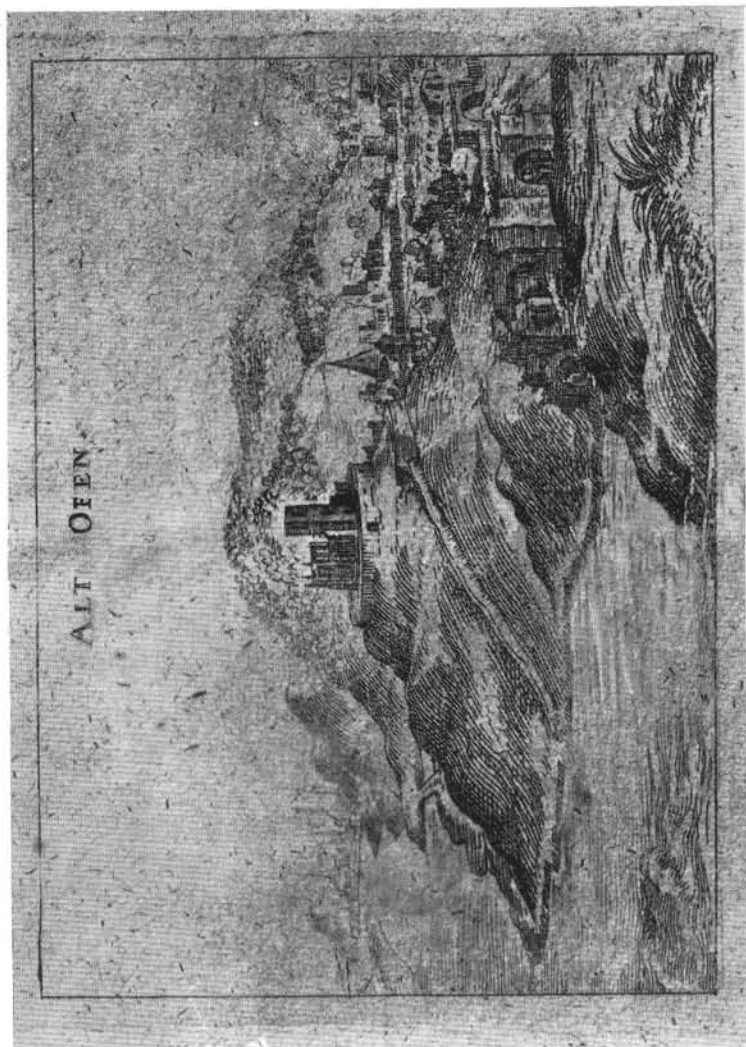
Bécsben, Regensburgban tanácskoztak, itthon pedig Zrinyi saját felelősségére cselekedett. A Csallóközből visszasietett a horvát határszélre, 1663 utolsó hónapjaiban gyors téli hadjáratban végigszánguldott a Dráva partján és az útjába eső várakat, palánkokat megvette, megfélemlítette. Azután Varasd városában összehívta a karokat és rendeket s megszervezte a további ellenállást.

Zrinyi sikereinek híre betöltötte egész Európát. Lipót császár meleghangú levélben üdvözölte és saját kezével írta a levél végére: »Nem vártam egyebet az Ön derék vállalkozásától és vitézségétől, csak hasonló diadalt. Remélem, hogy az Isten máskor is meg fogja áldani, én pedig mindenkor különös kegyelmemről biztosítom.« Nem kevésbé meleg hangon üdvözölte őt VII. Sándor pápa, mint a kereszténység jeles bajnokát,

1. Zrínyi Miklós gróf, a költő.

2. Óbruda legrégibb ábrázolása (1600 körül).

akinek »ereje félelmet önt az ottomán birodalomba, reménységet és lelket a föld keresztény népeibe«. A spanyol király aranygyapjasrendjelet küldött neki, XIV. Lajos pedig 10.000 aranyat, amit Zrinyi — éppen úgy, mint annakidején a stájer rendektől kapott nászajándékát, — hadseregének fizetésére használt fel. Egykori leírások szerint a török harcosok nem bírták Zrinyi tekintetét elviselni, sokszor már érkezésének hallatára is megszaladtak. A török anyák síró gyermekeiket a bölcsőben — »jön Zrinyi!« — ijesztgetéssel rémítették.

De Zrinyit minde sok kitüntetés és megérdemelt hírnév sem szédítette el. Nagy lelkének egyetlen gondja nem hivalkodás, vagy tekintélyének emelkedése, hanem nemzetének talpraállítása volt. Sikerei után méltán remélhette azt, hogy a császár reá ruházza a fővezérséget és haditerveit elfogadja. Részletesen kifejtette gondolatait. Azt javasolta a császárnak, hogy a már elkerülhetetlen háború súlypontját helyezze a Dráva vidékére, ő szívesen vállalja annak vezetését és minden terhét. Legelső teendője lesz az eszéki török hadihíd elrombolása és a Magyarországra törő török hadoszlop feltartóztatása. Az eszéki híd elrombolásával — ha azt a török nem tudja újból megépíteni, — megszakad minden összeköttetés Konstantinápoly felé. Ha tehát a császári sereg és Zrinyi katonasága teljes erővel a Dunántúl déli vidékére veti magát, a már átkelt törököket megsemmisíti, mielőtt azok Budát elérnék, és a déldunántúli, még török kézben lévő várakat meghódíttatja, — ezzel az ország felszabadításának oroszán-részét elvégezte. Ebben az esetben Buda, s a Duna vonalától északra lévő felvidéki török várak segítséget nem kaphatnak. A Duna vonalán ellenük küldendő kisebb császári erők e — magukra hagyatott — várakat könnyen meghódíthatják.

Montecuccolinak más terve volt. Véleménye szerint a Duna vonalának mint a birodalom felé vezető útnak megtisztítása volt a legfontosabb feladat, tehát Esztergom, Buda visszafoglalása, azután előnyomulás Belgrád felé.

A regensburgi haditanács Montecuccoli javaslatát fogadta el, de Zrinyit sem akarta — elért gyönyörű sikerei miatt — megbántani. Megfogalmazta tehát azt a hadműveleti tervet, amely Montecuccoli és Zrinyi tervét szerencsétlen módon összeházasította. Minden, engedményekre, kölcsönös megegyezésekre épített haditerv magában rejti sikertelenségének csiráját. A regensburgi tanács a dunai hadműveleti irány mellett döntött, de Montecuccoli főserégén kívül még két melléksereget bocsátott keze alá. A felvidéken De Souches tábornok, a Dunántúlon pedig Zrinyi Miklós, Strozzi Péter és Hohenlohe Gyula tábornokok közös vezetése alatt álló seregeinek kellett a törököt foglalkoztatniok és lekötönniök, hogy Montecuccoli előnyomulását megkönnyítsék. Maga Montecuccoli sem volt e haditervvel megelégedve. Ellenezte Zrinyinek azt a szándékát, hogy Kanizsa felé indul, mert az egész számbajöhető sereg hármassá tagozódása miatt a fősereget nem tartotta elég erősnek Buda visszavételére.

A hadjáratot Zrinyi és Hohenlohe bátor támadása indította meg 1664 januárjában. Berzencze, Babocsa elfoglalása után Hohenlohe Pécsét kezdte ostromolni, Zrinyi pedig február 1-én elfoglalta és felgyújtotta az eszéki hidat. Köprili nagyvezír ekkor Zrinyi felé fordult. Ennek hírére

Montecuccoli is lejött seregével a Murához, de azzal az ürüggyel, hogy a folyón veszélyes az átkelés, tétlenül nézte azt, hogy a törökök miképen foglalják el Újzrinivárat. Zrinyi, mélyen megbántva, Csáktornyára ment. Legjobb tervei dugába dőltek, s Montecuccoli részvétlensége miatt féltve őrzött várát is a török prédájára bocsátották. Azután Bécsbe utazott és a császárhoz intézett hatalmas emlékiratban vázolta a Dunántúl helyzetét és Montecuccoli kudarcos hadviselését. A császári sereg közben észak felé vonulva, a Rába partján, Szentgotthárd mellett augusztus 1-én találkozott össze a nagyvezir seregével. A csatában, amelyben a birodalmi sereg, különösen a franciák vitéz beavatkozása következtében nagy győzelmet aratott, a török sereg java elesett, vagy a vízbe fullt. Ezután következett a szégyenletes vasvári béke, amely veszített csata után sem lehetett volna rosszabb. A török feltételek elfogadásánál ismét csak a birodalmi érdek volt mérvadó. A spanyol örökösödési háború előrevetette árnyékát, s a bécsi udvarnak fontos volt az, hogy nyugati terveinek végrehajtásában a török meg ne zavarja, tehát újabb hűsz évre békét kötött vele, nem törődve azzal, hogy e békekötés Magyarországra milyen végzetes hatással lehet. A »kereszténység magasabb érdekeinek megóvása« tehát ismét fontosabb volt, mint Magyarország megszabadítása a most már közel 150 év óta nyakán ülő töröktől.

Zrinyi tekintélyére és hírnevére jellemző az, hogy a szentgotthárdi csata után, amikor Bécsben megjelent, a francia tisztek nem Montecuccolit, hanem őt ünnepelték. A csáktornyai várban is ismételten felkeresték, mert őt tartották minden török vereség előkészítőjének és értelmi szerzőjének.

XIV. Lajos nagyratörő terveibe, a Habsburg-ház ellen indítandó nagy háborúba, Zrinyi Miklós is majdnem bekapcsolódott. Mivel látta azt, hogy Bécs segítségével nem tudja Magyarországot felszabadítani, főleg testvérének, Péternek sürgetésére gondolkodott azon, hogy miképen szerezze meg Lajos protektorátusát. De az első, jóformán csak elméleti tervezgetéseken túl nem jutott. Néhány hét múlva, 1664. november 18-án, a kurzsaneczi erdőben sebzett vadkan oltotta ki 46 éves korában annak a nagy magyarnak életét, aki — ha életben marad — még e sok mellőzés és meg nem érdemelt kudarc után is, a magyar szabadság megteremtője lehetett volna.

Ha mindezek után azt kérdezzük, hogy miképen fordult volna a helyzet, ha a rövidlátó regensburgi tanácsosok nem Montecuccoli, hanem Zrinyi haditervét fogadják el, — akkor arra a meggyőződésre jutunk, hogy ebben az esetben a szentgotthárdi győzelem és a vasvári béke helyett, a magyar hadtörténet lapjain már pár év múlva a törökök kiverésének és Buda korábbi felszabadításának dicsőségét olvashatnók. Az adott viszonyok között Zrinyi haditerve elfogadható és végrehajtható lett volna. Az kétségtelen, hogy stratégiai szempontból Montecuccoli haditerve kifogástalan, de a rendelkezésére bocsátott erők ahhoz elégtelenek voltak. Ha azonban a haditanács a sereg zömét küldi a Dunántúlra, s ott Zrinyi tervei szerint sorban elfoglalja a várakat, az északi átkelőt, — a törököknek belső Magyarországon maradt csapatai alól kihúzza a talajt és Buda, már Zrinyi Miklós haditerve eredményének következtében, felszabadul a török megszállás alól. Nem kellene nekünk most hallanunk azt a külföldön

szívesen hangoztatott véleményt, hogy Magyarország felszabadulását XI. Ince pápa áldozatkészségének és a nyugati birodalmi haderő, főleg a német katonaság vitézségének köszönhetjük. Az kétségtelen, hogy Budának 1686-ban bekövetkezett visszafoglalása ezeknek a seregeknek katonai sikere volt, de nagy része volt abban a Zrinyi szellemétől áthatott magyarságnak is.

Zrinyi legnagyobb érdeme az, hogy ő volt az első főúr, aki a törökök kiűzése gondolatának és szükségességének egyetemleges, országos fontosságot tulajdonított. A fellépését megelőző időszakban csak Esterházy Miklós nádor volt az, akinek lelkében ugyanez a gondolat felmerült. Elődeik: Bocskay, Bethlen, a Rákócziak, a transylvánizmus politikájával részben azonos vágyányokon haladó törökbarát irányzat hívei voltak. Esterházy Miklós szava gyenge volt ahhoz, hogy az udvar bizalmatlanságát legyőzze és a fásult nemzetet a török veszély nagyságának tudatára ébressze. Zrinyi cselekedetei és írásai azonban nem maradtak hatás nélkül, de fáradozásainak eredményét a nemzet csak egy emberöltővel később érezte.

A Buda visszafoglalásában kisebb-nagyobb szerepet vivő magyar főurak és köznemesek, — a Semseyek, Csákyak, Esterházyak, Pálffyak, Petneházy, Barkóczy, Gomboss, Bagossy, Batthyány, Bercsényi, Bottyán, Czobor kapitányok és generálisok — (hogy csak egynéhány nevet említsünk) szívükben egy-egy darab Zrinyi-lélekkel harcoltak. A Zrinyi-név varázsa éltette Fiáth János és vitéz önkénteseinek szívét, akik a várárokban harcoltak, és a győri hajdukét, akik az ostrom alatt a falakra hágtak.

A közvetlen kapcsolatot Zrinyi Miklós és Buda vára között legjobban Esterházy Pál (Miklós nádor fia, később maga is nádor) személyében találhatjuk meg. A fiatal Esterházy, Zrinyi Miklós 1663—64-iki összes hadakozásaiban részt vett, e hadvezér kíséretében. Mars Hungaricus-ában megható ragaszkodással emlékszik meg Zrinyiről, akinek fennkölt egyéniségét, vezéri bölcsességét és személyes bátorságát őszinte rajongással csodálta. Budavár ostromában részt vett, s ezt megelőzőleg állandóan azt hangoztatta, hogy a törökök kiűzésének feladata az egységes magyar nemzet kötelessége. Szinte Zrinyi szavait olvashatjuk abban az előterjesztésében, melyet uralkodójához küldött: »Semmi késelem! Vannak vitéz, harcrakész férfiaiink, vannak Felsőgednek bátor hívei, hadiszerekben sincs hiány...«

A törökök végleges kiűzésének érdemétől nem foszthatjuk meg tehát mindazokat a lelkes magyarokat, akik a haza felszabadítását Zrinyi elgondolása szerint akarták végrehajtani és akik hívek maradtak nagy tanítómesterük példájához.

Amikor Zrinyi a mellőzéstől kissé elcsüggedve szemlélte a magyar sors kerekének forgását, ezt írta: »Sokáig volt dicsőséggel a szerencsének felső kerekén a magyar fatum, ha most alább szállott, nem szokatlan dolog történt rajta ebben az világban. Hanem azon panaszkodnám a szerencsére, hogy evvel a géniummal, evvel az hazám szolgálatjához való készséggel, végezetre evvel a jó igyekezettel, ebben a magyar romlásának seculumjában helyheztetett engemet, és nem azokban a dicséretes időkben, melyekben az Isten kegyelemmel volt a magyarokhoz, és nem fordította volt orcáját őtőlök, hanem rettenetessé tette volt azoknak, a kik most unalommal

néznek reánk, és csúfsággal említenek bennünket . . . Hát mit tegyek? Él az Istennek szent lelke, hogy mindenre kész vagyok, csak uramnak, hazámnak szolgálatjára legyen.»

Zrinyi valóban nemcsak életében, hanem halála után is »hazájának szolgálatjára« volt és van ma is. Örök időkre annak a nyugati szabású művelt magyarnak példaképe marad, aki egész életét egy szent, nagy eszme szolgálatába állította, aki minden kicsinyes pártpolitikai, felekezeti kérdésen felülemelkedve, csak *egyet* látott szemei előtt: nemzetének felszabadítását és boldogulását.

Budavár visszafoglalása — Hóman Bálintnak 1936 nyarán tartott parlamenti beszédéből idézem, — »egy 16 esztendő hádjáratnak volt jelentős eseménye, de egyben szimbólikus mozzanata is: évfordulója pedig jelképes emlékünnepe idegen uralom alatt álló magyar falvak, városok, vármegyék és tartományok felszabadulásának; jelképes emlékünnepe egymástól elszakadt országrészek újraegyesülésének; jelképes emlékünnepe Magyarország feltámadásának és jelképes emlékünnepe gróf Zrinyi Miklós költői lélekkel, hadvezéri tudással és politikai éleslátással propagált nagy magyar gondolatának, a magyar egységnek«.

Markó Árpád